

ПРЕДГОВОР

Скептицизмът е целомъдрието на интелекта, провъзгласи Сан-Таяна; и метафората е уместна. Интелект, който се стреми към дълбоко осъществяване, не се увлича по всяка мимолетна идея. Но понякога се забравя по-мощната цел на подобна добродетел. Защото в края на краищата човек спазва целомъдрие не заради самото него, което би било напразно, а за да бъде напълно подготвен за момента на отдаването на любимия – поклонника, чиито намерения са истински. В познанието или в любовта способността да осъзнаеш и приемеш този момент, когато той най-после пристигне, вероятно абсолютно неочаквано, е съществена за добродетелта. Единствено с такова проникновение и отваряне навътре в себе си може да се разгърне пълна взаимна обвързаност, което поражда нови реалности и ново знание. Без тази способност, едновременно активна и рецептивна, продължителното въздържание би било безрезультатно. Грижливо култивираното скептично отношение би се превърнало накрая в пуст затвор, бронирано състояние на неосъщественост, един постоянно ограничаващ край сам по себе си вместо строгите средства за постигане на върховен резултат.

Именно това напрежение и взаимодействие – между критическа строгост и възможно откриване на по-големи истини – винаги е изпъвало с живот и придвижвало напред драмата на нашата интелектуална история. Но в днешно време, с настъпването на едно ново хилядолетие, драмата като че ли е достигнала момент на кулминационна неотложност. Застанали сме пред един необикновен праг. Не е нужно човек да притежава пророческа дарба, за да разбере, че живеем в една от онези редки епохи като края на класическата Античност или началото на модерната епоха, които пораждат с цената на огромни усилия действително фундаментално преобразуване в

основополагащите предпоставки и принципи на културния мироглед. Интелектуалната арена кипи от яростни спорове и полемики относно фундаменталното ни разбиране за реалността: ролята на човека в природата и Космоса, състоянието на човешкото знание, фундамента на нравствените ценности, дилемите на плурализма, релативизма, обективността, духовното измерение на живота, посоката и смисъла – ако има такъв – на историята и еволюцията. Изходът от този плашещ момент в историята на нашата цивилизация е абсолютно неясен. Нещо умира, друго се ражда. Залозите са високи, защото става дума за бъдещето на човечеството и на Земята.

Не е необходимо да изброяваме тук многобройните застрашителни и неотложни проблеми – глобални и локални, социални, политически, икономически, екологични, – пред които е изправен светът днес. Можем да ги видим във всяко заглавие на всекидневниците, месечните списания и годишните доклади за състоянието на света. Голямата енигма на съвременната ситуация е, че разполагаме с безпрецедентни ресурси за справяне с тези проблеми, но въпреки това като че ли някаква по-съществена и дълбока причина, някаква невидима принуда блокира нашите способности и решителност. Каква е тази по-съществена причина? На разбиранията ни не им достига някакъв съществен елемент, някакъв могъщ, но неуловим фактор или съвкупност от фактори. Можем ли да различим по-фундаменталните условия, в които вероятно се коренят многото ни конкретни проблеми? Кои са най-важните *съществени* проблеми, пред които са изправени човешкият разум и дух в съвременната епоха? Ако насочим вниманието си конкретно към западната ситуация, съсредоточена в Европа и Северна Америка, макар че в последно време тя оказва многостранно и силно влияние върху цялата човешка общност, можем да отбележим три особено фундаментални фактора.

Първо, абсолютната метафизична дезориентация и несъстоятелност, просмукали съвременния човешки опит: широко усещаното отсъствие на адекватен и общодостъпен порядък за цел и значимост, ръководен метанаратив, излизащ извън обсега на отделните култури и субкултури, всеобхващащ модел за смисъла, който би осигурил на колективното човешко съществуване хранителна кохерентност и понятност.

Второ, дълбокото усещане за отчужденост, което оказва влияние върху съвременното Аз: в случая имам предвид не само личната изолираност на индивида в съвременното масово общество, но

също така и духовното отчуждаване на съвременната психика в една разوماгьосана Вселена, както и на ниво биологични видове – субективната схизма, която разделя съвременния човек от останалата природа и Космоса.

И трето, критичната необходимост едновременно от страна на индивидите и на обществата от по-дълбоко осъзнаване на същността на онези неосъзнати сили и тенденции, градивни и разрушителни, които играят толкова могъща роля в моделирането на човешкия живот, историята и живота на планетата.

Тези условия, взаимосвързани и проникващи едни в други, заобикалят и се просмукват в нашето съвременно съзнание както атмосферата, в която живеем и дишаме. В една по-продължителна историческа перспектива те представляват дестилат на многовековно изключително интелектуално и психологическо развитие. Впечатляващият парадокс на това продължително развитие е, че тези проблематични условия са възникнали от и неумовимо са се преплели със самите характерни черти и постижения на нашата цивилизация, които са изключително прогресивни, освобождаващи и възхитителни.

Именно тази сложна историческа драма изследвам в първата си книга – „Пристрастията на западния начин на мислене“, повествование за западния начин на мислене, проследяващо най-значителните промени във възгледите на нашата цивилизация от времето на древните гърци и израилтяни до постмодерната епоха. В тази книга, публикувана през 1991 г., изследвам и правя опит да разбера великите философски, религиозни и научни идеи и движения, които в течение на вековете постепенно са създали света, който обитаваме, и мирогледа, който изповядваме днес. Както често се случва с такива произведения, които обсебват своите автори, докато не бъдат завършени, бях мотивиран да напиша тази книга поради повече причини, отколкото изцяло осъзнавах, когато се захех с това продължило десет години начинание. Но главният ми мотив от самото начало беше да осигуря за моите читатели и за себе си подготвителен фундамент за настоящия труд. Защото докато „Пристрастията на западния начин на мислене“ изследва историята, довела до настоящата ситуация, то „Космос и душа“ се занимава по-скоро с кризата на съвременното Аз и модерния мироглед, а освен това представя съвкупност от доказателства, метод на изследване и една нововъзникваща космологична перспектива, която съм убеден, че би могла да ни помогне да

се преборим с тази криза, а и със самата ни история благодарение на един нов хоризонт от възможности. Надявам се тази книга да подскаже едно по-широко разбиране за нашата еволюираща Вселена и за собствената ни все по-нарастваща роля в нея.

Ричард Тарнас

ПЪРВА ЧАСТ

ПРЕОБРАЗУВАНЕТО НА КОСМОСА

Сред водещите фактори в кулминационния момент на всяка световна епоха, отличаваща се с висока активност, откриваме някакъв безрезервно общоприет дълбок космологичен възглед, който слага собствен отпечатък върху подбуждащите причини за действие.

Алфред Норт Уайтхед,
„Приключенията на идеите“

Нашата психика е моделирана в хармония с устройството на Вселенната и онова, което се случва в макрокосмоса, се случва също така и в микроскопичните и абсолютно субективни пространства на психиката.

К. Г. Юнг,
„Спомени, сънища, размисли“^А

^А Юнг К. Г., „Спомени, сънища, размисли. Автобиография“, изд. „Лега Артис“, 2012 г.

РАЖДАНЕТО НА СЪВРЕМЕННОТО АЗ

Съвременното Аз започва да се появява с изумителна сила и скорост преди малко повече от петстотин години. Едва ли има значителна личност или идея в предходната културна и интелектуална история на Запада, които да не са допринесли за формирането на съвременното Аз, нито пък аспект от нашето съществуване след това, който да не е докоснат от неговия уникален характер и мощ. Човек би могъл да посочи периода на неговата поява по много начини, но е поучително, че тази историческа епоха е рамкирана от две определящи, символично резонантни събития – тържествената „Реч за достойнството на човека“ на Пико дела Мирандола^А от 1486 г. и „Разсъждение за метода“ на Декарт от 1637 г., – обхващаща един необикновен век и половина от Леонардо, Колумб, Лутер и Коперник до Шекспир, Монтен, Бейкън и Галилей, достигайки в известен смисъл кулминацията си в картезианското „Cogito ergo sum“ („Мисля, следователно съществувам“). Бихме могли да разширим този съдбоносно важен период, този праг на преобразувания с още точно петдесет години, обхващайки публикуването на „Принципия“ на Нютон през 1687 г., по което време е положена цялостната основа на съвременния свят и върховното доверие в съвременния разум. Извършена е не само една революция, но се е появило и ново „Битие“. Както и многозначителната епиграма на Александър Поуп за Просвещението:

Природата и нейните закони тънели сред тъмнина.

И рече Бог: да бъде Нютон – и настана светлина.

^А Сп. „Философски преглед“, 1, 1991 г., кн. 1, с. 62–85.

Но разсъмването започва да се усеща още в „Речта“ на Пико дела Мирандола, ренесансовия манифест за новото човешко Аз. Съчинена за откриването на голяма среща на философи, поканени в Рим от самия Пико, „Речта“ описва Сътворението чрез характерен за Ренесанса синтез на древногръцки и юдейско-християнски източници, съчетаващ библейското Битие и Платоновия „Тимей“ в митичното си повествование. Но Пико стига още по-далеч в пророческото си очакване на новата форма на човешката същност, която е на път да се роди: когато Бог вече е създал света като свещен храм на Неговата слава и мъдрост, в Него се поражда желание да сътвори едно последно същество, чиято връзка с цялото и с божествения Творец ще се различава от тази на всички останали създания. В този последен миг Бог замисля създаването на човешкото същество, което, надява се Той, ще познае и обикне красотата, разумността и великолепието на Божественото творение. Но тъй като Творецът не разполага с архетип, по който да сътвори това последно творение, нито с какъвто и да било определен статус за него в рамките на вече свършената работа, Той изрича към това същество:

На теб, Адаме, не дадохме нито твое място, нито определен облик, нито специални задължения, та и мястото, и ликът, и задълженията да бъдат по собственото ти желание, съгласно твоята воля и твоето решение. Обликът на другите творения е определен в рамките на създадения от Нас закон. А ти, непритесняван от никакви предели, ще определяш своя облик по свое желание, във властта на което Ние те предоставяме. Поставихме те в центъра на света, за да можеш да оглеждаш всичко наоколо. Не те направихме нито небесен, нито земен, нито смъртен, нито безсмъртен, за да можеш като свой ваятел и творец със свободна воля и чест да си изваеш образ по свое собствено предпочитание.

Така блестящият двайсет и три годишен Пико ни подари своето пророчество. Една нова форма на човешко същество обявява своето появяване: енергично, съзидателно, многоизмерно, многоoliko, недовършено, самоопределящо се и самосътворяващо се, безкрайно амбициозно, отделено от цялото, наблюдаващо останалата част от света с уникален суверенитет, разположено в централна позиция в последните мигове на старата космология, за да постави начало на новата. През следващите десетилетия едно изумително поколение, появило се веднага след тази пророческа декларация, стига до решителния момент, който при раждането се нарича „прорязване“ – онзи драматичен миг, когато се появява главата на новороденото. В

рамките на едно-единствено поколение около 1500 г. Леонардо, Микеланджело и Рафаело създават многобройните си шедеври на Високия ренесанс, разкривайки раждането на новия човек както чрез многообразния гений на да Винчи и божествените превъплъщения на Давид и „Сътворението на Адам“ в Сикстинската капела, така и чрез новата перспективна обективност и творческо овластяване на ренесансовия художник; Колумб отплава на запад и достига Америка, Вашку да Гама отплава на изток и достига Индия, а експедицията на Магелан обикаля земното кълбо, откривайки завинаги света за самия него; Лутер публикува своите тезиси на вратата на дворцовата църква във Витенберг и поставя началото на огромни сътресения в европейската и западната психика, наречени Реформация; а Коперник формулира хелиоцентричната теория и поставя началото на още по-значима научна революция. От този момент човешкото Аз, познатият свят, Космосът, небето и земята биват коренно и безвъзвратно преобразени. И всичко това се случва в рамките на един отрязък от време, по-кратък от периода между фестивала „Уудсток“^А и кацането на Луната. Разбира се, не е случайно, че раждането на съвременното Аз и раждането на съвременния Космос се случват в един и същ исторически момент. Слънцето, понесло ореола на славата, изгрява и за двете в едно велико и всеобхватно разсъмване.

^А Фестивалът „Уудсток“ представлява кулминация на протеста на младото поколение срещу догмите и предразсъдъците на обществото и на хипи движението през 60-те години на XX век.